

CONSTANTIN CIOPRAGA – ROMANCIER

SORINA BĂLĂNESCU

Întâmpinată cu o curiozitate condescendentă, proza criticilor suscită, de obicei, comentarii prudente. Când romancierul este nu numai un critic erudit, ci și un poet din fibra poezilor veritabili, comentariul ezită cu și mai multă prudență între judecata imprecisă și impresia laxă. La apariția sa, în toamna târzie a emblematicului an '89, romanul *Nisipul*¹ a trecut aproape neobservat: altele erau atunci comandamentele momentului. Prinși în vârtoarea evenimentelor postdecembriste, cronicarii nu au mai găsit răgazul pentru a relata o scriere de ficțiune, când memoriile și documentalul trec, firește, în prim-planul atenției colective, măcar că există în *Nisipul* o promisiune de real netrănit, de consemnare a unei realități dure – războiul și prizonieratul –, ce-ar fi putut ispiti pe amatorul prizei la concretul trăirii. Surpriza ar fi fost pentru comentatori neîndoielnică: stratul referințelor exact databile, într-o perioadă când foamea de istorie autentică e atât de mare, ar fi dezamăgit prin estomparea tocmai a lucrurilor și faptelor ușor reperabile. Orașul, „locul preferat al scriitorilor și artiștilor” din anii premergători declanșării războiului, poate fi cu greu regăsit în țesătura romanului ca *loc*. Asemenea oricărui oraș imaginar, așezarea din romanul *Nisipul* este imprevizibilă în cuprinderea sa. Cu tandră și amuzată aplecare asupra realului atât de bine știut, autorul extrage tot ce-i poate fi de folos în croirea unui *spațiu* literar: așa se face că anecdote și întâmplări ale mirificului oraș colinar, rămase în memoria oralității ori în ziarele timpului antebelic, apoi crâmpene de biografii pitorești – toate se lasă prinse în matca trăirii de împrumut. Amazoane și cabotini, învățați și tragedieni cu lăvalieră, pictori stilați și scapeți pe capra unor încăpătoare trăsuri fără vârstă, alături de liceeni, studenți aventuroși și bovarice soții de magistrați ajung în pagini de roman, unde patimile se domolesc subțire. Lumini bine potrivite stăruie asupra Orașului – o Florență românească, încărcată de istorie și trimiteri livrești, provincie deloc vetustă, hărăzită unei tihne favorabile gândului profund ori făptuirii prin artă. Proteguitoare peste oameni și zidiri – cât de departe suntem de târgurile unde se moare încet –, proteguitoare se înalță silueta Turnului pătrat, efigie a urbei, oricând transferabilă într-o *Civitatevecchia* peninsulară. Ecouri surdinizate ale inevitabilei intrări în război răzbat pe undele hertziene ale

¹ Constantin Ciopraga, *Nisipul*, București, Editura Cartea Românească, 1989, volum la care se fac trimiteri în textul ce urmează.

zvonurilor până aici, însă Unchiul, personaj plin de farmec, fost diplomat și profesor de drept internațional, se încapățânează să le respingă. Abstras neliniștii de pe continent, Orașul respiră o viață numai a lui. Când inevitabilul se petrece, personajul-Narator, doctorul Antonin Borza, deslușește un „oraș sumbru, necunoscut și părăsit”. Borza îmbracă uniforma celor care vor trăi *la ordin*, ca și cum rostul individualității ar fi supravegheat de către o forță ascunsă, deocamdată greu de descifrat. La umbra Turnului de piatră și a miresemelor de roze în floare el intrase în lumea caselor Pagu, unde găsisse „imaginea ideală nutrită de iluzii”. Tânărul medic se retrăsese în intimitatea tandră, nepermisivă la vulgaritate și meschinărie, într-o imaginară insulă. Cei cinci asemenea – Unchiul, venerabilul Haritopol, măiestrele Rafaela și Ioana Pagu, alături de Borza – par niște plâsmuiri de basm, cu întâlnirile lor din fiecă după-amiază, cu rarele lor vizite în atelierul pictorului Baldovin, păstrând ceva din hieratismul ceremonialului extrem-oriental al ceaiului. Când ceasul războiului vine să tulbure norocoasa insulă, o întregă lume se dezarticulează, prefăcându-se, pentru Borza, în cioburi de amintire fastă pentru mai târziu, fastă și pentru construcția de roman ce se edifică sub ochii noștri, ca scriere subiectivă, plâsmuire fără subiect aparent. Naratorul contrazice, ca personaj, așteptarea lecturii comode. Acceptat – și așteptat – în insula de liniște și caldă comunicare umană a familiei Pagu, Antonin Borza nu are nimic din stirpea ambițioșilor Rastignaci. Dezamăgită va fi și așteptarea unui conflict de roman tradițional, când tânărul protagonist nu are a întâmpina nici un singur opozant, nici măcar un rival în dragoste. Intriga romanului fără de intrigă, dar cu un subiect creator de tensiune savant încheagată, este, cu certitudine, încercarea puterilor, când opozantul – și rivalul – și forța malefică fără chip reprezintă războiul. Cu războiul are a se înfrunta voinicul din poveste. Mobilizat în grabă, Naratorul străbate experiența halucinatorie a tranșelor, a marșurilor și a bombardamentelor, împărtășindu-se cu siguranță din aventura tragică asumată a romancierului însuși. Personajul traversează o reală Vale a Morții, pentru a eșua, alături de alți camarazi norocoși, în captivitatea unei Insule, topos imaginar, o Miravento – fortăreață plasată în spațiul romanului, alături de o mirifică mănăstire și de așezările unor pitorești pescari. Acum Insula nu poate fi părăsită decât cu gândul, așa că personajul evadează doar în reverie, pentru a nu pierde șirul nopților și al zilelor captive, pentru a nu se abandona definitiv infernului. Depozitarul unei memorii edenice, dar și al unor halucinatorii prospectări ale căderii în iad, personajul se lasă încercat de o tristețe dezolantă, ce face de prisos iluzia.

Suspendați într-un provizorat al nimănui, uitați de Dumnezeu și de oameni, mulți ofițeri și soldați rămăseseră pentru totdeauna îngropați în nisipul argintiu și înșelător, în „blestematul nisip” al timpului ieșit din timp, la numai cinci zile depărtare de podul unei încrâncenate bătălii. Podul de aici readuce metonimic în mintea protagonistului un alt pod, mirific, al unei împrejurimi familiare, cu cei dragi aproape, atât de reale încât insului nu-i rămâne decât să se întrebe – pentru a câta oară? – de au fost acele întâmplări aievea sau plâsmuire de vis. Din măhnire și

din regretul după timpul care fusese doar timp de bucurie, din căința după timpul pierdut într-o durată a normalității atât de scurtă se naște soluția: retragerea în fața unui ecran interior, imaginar și deocamdată confuz. Diminețile cețoase și umede de la Miravento le străjuiesc miradoare de fortăreață în stil italian, ispititor pentru ochiul atent la armoniile arhitectonice, de n-ar fi lazaretul cu muribunzi, de n-ar fi cimitirul ce primește nepăsător zecile de jertfe, de n-ar fi paznicii înarmați, în uniforme întunecate, veghind prizonierii de la înălțimea turnurilor de pază... Spectrul galben al morții suverane bântuie prin labirintul curților interioare. Până și marea, „câmpie de ape cu sclipiri neverosimile”, pare o imensă ficțiune așternută la picioarele prizonierilor din Insulă. Istoviți de așteptarea clipei care întârzie – eliberare sau moarte –, prizonierii se abandonează singurătății. „Este, trebuie să fie un înțeles în toate”, își repetă până la epuizare cei mai lucizi dintre ei. Antonin Borza încearcă să-și dea răspuns la două întrebări – cum de a fost posibil eșecul? Ce va urma? El se lasă în secret pradă unui joc mut: clădește castele de nisip pe plaja ce se prelungește, toropită de căldură în infinitul apelor. Celor rămași dincolo, sub protejuria Turnului pătrat, nu ostenește a le trimite întrebări scormonitoare. Recompune, în jocul lui, chipuri senine, vorbește cu cei absenți, le ascultă răspunsurile. Devine, în felul lui, un lunatic cu fața spre soare. Din lumea pierdută extrage, dacă nu leacul miraculos al vindecării de real, salvarea de la disperare. Incertitudinea îl pândește, și atunci se simte oprimat, redus la nerostul firului de nisip, aidoma miliardelor de fărâme aruncate fără noimă pe o plajă părăsită. Și pentru ca totuși orele lui să nu se risipească în neființă, Borza convoacă asiduu crâmpoie de amintire benefică. Învață exercițiul tenace al visării cu ochii deschiși, și atunci turnurile fortăreței îl transportă cu gândul spre palatul părăsit din piațeta orașului său. Tot metonimic, un pin ars de trăsnet se confundă cu teiul uriaș rotitor de acasă. Ciudata deprindere de a pune întrebări, tot mai profunde, îl face să iscodească mai insistent chipurile camarazilor, ba chiar și însemnările lor de jurnal, fiindcă mai toți captivii își notează, pe foi de ambalaj, impresii și gânduri, mai toți aspiră să scrie romanul aventurii umane. Uimit, descoperă în tentația scrisului că nu e deloc ușor să dezlegi sufletele oamenilor, că nici subteranele conștientului nu pot fi exploatare la infinit. Descoperă gustul eternității, nostalgia infinitului, a cărui cheie nu i-o poate oferi decât scrutarea morții tocmai de către el, medicul care văzuse și în timp de pace moartea îndeaproape. Sunt clipe rare când semne ale speranței vin să-l întărească, și atunci nisipul, din imaginea subiectivă a efemerității întru suferință, devine un balsam împotriva dezolării. Poate crede atunci că prizonieratul nu este decât „o plecare pe câțiva ani”; până și orele nu mai seamănă atunci între ele.

Un sfârșit de roman, imprevizibil ca orice surpriză a unui romancier adevărat, vine să suspende autoiluzionarea personajului-Narator. Din Orașul de sub Turnul pătrat ajung vești cum că un bombardament ar fi risipit oameni și case din preajma Turnului. Prizonier al incertitudinii, de mai bine de un an autorul însemnărilor –

prezumiivul romancier – nu s-a mai apropiat de foaia de hârtie. O teamă surdă, bolnăvicioasă, îl împiedică să mai pună întrebări celor de departe. „Trece încă o zi și nu se face nici o minune”, constată Naratorul disperat. Nici un comunicat, nici o scrisoare nu-i spulberă temerile. La căderea întunericului personajul nu-și mai măsoară nici regretele și nici speranțele. O tristețe fără leac aburește contururile sufletești. Romancierul nu-și poate salva personajul de la căderea în fără de speranță. Sortii au decis în defavoarea veșnicului încrezător în mai bine. O certitudine rămâne însă – aceea că romanul istovit de memorie a fost scris, și întreaga aventură existențială, trăită pentru a doua oară, s-a așezat în scrierea încheiată.

CONSTANTIN CIOPRAGA – ROMANCIER

RÉSUMÉ

Imprimé à l'approche du décembre 1989, le roman de Constantin Ciopraga, *Le Sable* (Bucarest, Cartea Românească, 366 p.) a été ignoré par la critique littéraire, qui a été absorbée, pendant les années immédiatement suivantes, par la littérature de non-fiction. Un lecteur attentif pouvait ouvrir la prémisse d'une réalité dure – la guerre et la captivité – en accord avec le goût du temps pour le vécu concret. Paradoxalement, le romancier estompe des choses et des faits facilement repérables, en édifiant un *topos* imaginaire – la Ville. *Le Sable* est un roman sans intrigue, où la tension est assurée seulement par la guerre, l'unique opposant ici. Échoué dans la captivité de l'Île – un autre *topos* imaginaire – le Narrateur survivra par la baume de l'écriture: il écrit un roman, où il s'engage tout entier. *Le Sable* c'est un véritable roman poétique, sorti d'une expérience existentielle singulière.

Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza”
Iasi, Bulevardul Copou, nr. 11